

Nr 55

Utlåtande i anledning av motioner om ökad verksamhet vid statliga företag m. m.

Bankoutskottet har i ett sammanhang behandlat följande till utskottet hänvisade motioner, nämligen

dels de likalydande motionerna I: 302 av herr Hedström m. fl. och II: 393 av herr Swanberg m. fl., vari hemställes, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte an hålla

att de statliga företagen i Norrbotten, LKAB, NJA och ASSI, anmodas att snarast verkställa undersökning och inkomma med förslag om på vilket sätt och i vilken utsträckning en vidareförädling av deras produkter skulle kunna ske, varvid särskild vikt bör läggas vid sådan tillverkning som medför betydande sysselsättningsökning, samt

att, om i nuvarande läge vidareförädling av företagens produkter icke är möjlig i större utsträckning, utredning och förslag snarast framläggs om vilka andra produkter som skulle kunna bli föremål för tillverkning inom respektive företag eller hur nämnda företag på annat sätt, t. ex. genom samarbete och samverkan med industriföretag på annat håll, snabbt kan bidra till att väsentligt öka sysselsättningen inom Norrbottens län;

dels de likalydande motionerna I: 607 av herr Werner och II: 757 av herr Lorentzon m. fl., vari föreslås att riksdagen beslutar att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om följande:

1) förslag till 1968 års vårriksdag beträffande nya riktlinjer för lokaliseringpolitiken i linje med vad som i motionerna anförts, innebärande bl. a. startandet av statliga industriella företag enligt upprättad plan;

2) åtgärder för att i ådalsområdet och Norrbotten skapa statlig verkstadsindustri;

3) åtgärder för att i Dalsland upprätta industriella företag för samhälleligt utnyttjande av landskapets produktiva tillgångar, eventuellt även verkstadsindustri.

Motionerna

I motionerna I: 302 och II: 393 redogörs inledningsvis för arbetsmarknads-situationen i Norrbottens län. Arbetslösheten i länet är stor och utflyttningen av arbetskraft omfattande. De stora basindustrierna i Norrbotten, Luossa-

vaara-Kiirunavaara AB (LKAB), Norrbottens Järnverk AB (NJA) och AB Statens skogsindustrier (ASSI), är alla statsägda, och även domänverket och statens vattenfallsverk är stora arbetsgivare. Antalet anställda vid de statliga företagen i Norrbotten har under 1960-talet totalt sett minskat avsevärt, och ytterligare personalindragningar förutses. Motionärerna redovisar arbetsmarknadspolitiska åtgärder, lokaliseringsåtgärder och utredningsverksamhet som genomförts i syfte att öka sysselsättningen i länet. Särskilt betonas att yrkesutbildning och omskolning av hög kvalitet bedrivs. Motionärerna riktar inga invändningar mot rationaliseringen av de statliga företagen men kräver att dessa genom vidareutveckling och upptagande av nya tillverkningar skall skapa nya arbetstillfällen.

Sysselsättningsproblem såväl i Norrbotten som i vissa andra landsdelar diskuteras i motionerna I: 607 och II: 757 mot bakgrund av den statliga lokaliseringpolitiken. Denna har, framhåller motionärerna, begränsats till ekonomiskt stöd åt privata företag för nyetablering eller utvidgning. Större vikt har vidare lagts vid rörlighetsstimulerande arbetsmarknadspolitiska åtgärder än vid lokaliseringpolitiska. Den pågående struktumvandlingen anses nu kräva en samhällelig lokaliseringspolitik av helt annat omfång än hittills och på en principiellt annan grund. Efter utgången av den femårsperiod, under vilken nuvarande lokaliseringpolitiska försöksverksamhet skall pågå, bör lokaliseringpolitiken sålunda främst inriktas på att utvidga den samhälleliga sektorn inom industrin. Detta är, hävdar motionärerna, nödvändigt för att motverka de näringsgeografiska, sociala och andra störningar som nu uppkommer till följd av de privata företagens vinstbedömningar.

Den nuvarande lokaliseringpolitikens alltför ringa effekt vill motionärerna illustrera genom att redovisa vissa förhållanden i ett par olika regioner. De redogör sålunda för industrinedläggningar och sysselsättningsproblem i Ådalen, i Norrbotten och i Dalsland. Beträffande Ådalen uttalas att regionen behöver en differentierad industri, en basindustri som inte har skogen som råvara. För Norrbottens del begärs särskilt att de statliga företagen i länet skall utvecklas och förnyas. Även Dalsland säges vara i behov av en industriell differentiering. Motionärerna rekommenderar i synnerhet att statlig verkstadsindustri etableras i de berörda regionerna; härvid hänvisas också till exportintressena. Vad gäller Dalsland förordas därutöver att andra verksamheter, t. ex. träförädlingsindustri, skall startas på basis av landskapets naturtillgångar.

Vissa uppgifter i anslutning till motionerna

A. Arbetskraftsutvecklingen vid statliga företag i Norrbottens län

Arbetskraftsutvecklingen vid de statliga företagen i Norrbottens län var den 11 maj 1967 föremål för en interpellationsdebatt i andra kammaren

(prot. nr 26, s. 61 ff.). Herr Andersson i Luleå (k) hade frågat huruvida tendensen till stark minskning av antalet anställda vid dessa företag blivit uppmärksammas och vilka åtgärder såväl på kort som på längre sikt som planerades i syfte att bryta denna utveckling. I sitt svar på interpellationen meddelade statsrådet Wickman, att antalet anställda vid de statliga företagen LKAB, NJA, ASSI och statens vattenfallsverk under den gångna delen av 1960-talet minskat med 1 600 personer. Förändringen var ett resultat av å ena sidan en minskning vid statens vattenfallsverk och LKAB med 1 300 resp. 1 200 personer, å andra sidan en ökning vid NJA och ASSI med 500 resp. 400 personer. Nedgången i antalet sysselsatta vid statens vattenfallsverk berodde på att de ekonomiskt utbyggbara vattenkraftstillgångarna i länet börjat minska; huvudsakligen berörde den anläggningsarbetare som varit engagerade i kraftverksbyggen.

Om de olika företagens utveckling anfördes följande. Sedan staten år 1958 övertog LKAB hade omkring en miljard kronor investerats i de norrbottniska malmfälten. Företagets produktionskapacitet hade på tio år nära nog fördubblats. Såväl investeringar som andra åtgärder hade inriktats på att fortlöpande höja produktiviteten i företaget. Detta rationaliseringsarbete, som lett till att antalet anställda minskat trots verksamhetens expansion, hade varit nödvändigt för att företaget skulle kunna konkurrera på världsmarknaden. ASSI:s produktion i Norrbotten hade under den senaste tioårsperioden mer än fördubblats. Härigenom hade den nämnda sysselsättningsökningen kunnat komma till stånd samtidigt som ett kraftfullt rationaliseringsarbete bedrevs. Företagets ökade virkesbehov beräknades ha haft en gynnsam inverkan på sysselsättningen i de norrbottniska skogarna. Även för NJA:s del sammanhängde ökningen av antalet anställda med att bolaget ökat sin produktion. Detta hade skett bl. a. genom att produktionsprogrammet utvidgats med manufakturering av stål till varvs- och byggnadsindustrin m. m.

Beträffande den väntade framtida utvecklingen konstaterades följande. För vattenfallsverkets del beräknades dittillsvarande tendenser komma att göra sig gällande även fortsättningsvis. LKAB, ASSI och NJA arbetade samtliga inom branscher som präglades av stegrade kostnader i förening med pressade priser och vissa avsättningssvårigheter. Världsmarknadsläget för dessa branscher inverkade helt naturligt på företagens produktions- och sysselsättningsmöjligheter. För ASSI:s del skulle en eventuell expansion av verksamheten i stor utsträckning bli beroende av den ansträngda virkesituationen i Norrbotten.

Möjligheterna för företagen att uppnå en företagsekonomiskt motiverad ökning av sysselsättningen bedömdes således som begränsade, i varje fall på kort sikt. Inom ramen för dessa möjligheter sökte man dock på olika sätt vidmakthålla och öka verksamhetsvolymen. LKAB planerade en omfattande utbyggnad av anläggningarna i Svappavaara, kostnadsberäknad

till ca 100 milj. kr. ASSI skulle inom kort genomföra en tjugoprocentig utvidgning av kraftpappersproduktionen i Lövholmen. Undersökningar för att finna nya produkter och nya marknader för de statliga företagen pågick ständigt.

Avslutningsvis framhöll statsrådet att statens mera direkt arbetsmarknadspolitiska resurser byggts ut kraftigt under de senaste åren. Härigenom hade de statliga företagens betydelse som instrument för att upprätthålla sysselsättningen minskat. Till belysning av de statliga lokaliseringspolitiska åtgärdernas omfattning i Norrbotten meddelades, att de sedan år 1963 bidragit till att investeringar för sammanlagt 230 milj. kr. kunnat påbörjas. Vid full utbyggnad beräknades sysselsättningen vid de företag som erhållit stöd komma att öka med ca 3 400 personer.

B. Sysselsättningsproblem i Ådalen

Sysselsättningsproblemen i Ådalen har vid årets riksdag aktualiserats även genom motionerna I: 429 och II: 549, vilka bankoutskottet under vårsessionen behandlade i sitt utlåtande nr 30. I detta utlåtande, till vilket här torde få hänvisas, redovisas remissyttranden som arbetsmarknadsstyrelsen, länsstyrelsen i Västernorrlands län, LO och Sveriges industriförbund avgivit över de nu nämnda motionerna. Vidare refereras en interpellationsdebatt i andra kammaren den 12 april 1967, varvid chefen för inrikesdepartementet berörde förhållandena i Ådalen i sitt svar på frågan om vilka åtgärder regeringen planlade för att minska arbetslösheten i norrlandslänet.

De nyss berörda motionerna gick ut på att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle hemställa om en utredning av Ådalens problem och behov, syftande till att föreslå åtgärder som kunde trygga sysselsättningen i regionen på längre sikt. Utskottet framhöll att motionerna avsåg förhållandena i ett begränsat område i Västernorrlands län och uttalade att det i första hand tillkom länets egna organ att klarlägga den rådande situationen och söka finna vägar att komma till rätta med den. Utskottet fäste också uppmärksamheten på redan gjorda samt planerade arbetsmarknads- och lokaliseringspolitiska insatser inom länet.

C. Sysselsättningsproblem i Dalsland

Under titeln »Glesbygd och lokaliseringspolitik» har länsstyrelsen i Älvsborgs län 1967 publicerat en av länsutredaren i länet utförd analys av Dalslands arbetsmarknadsproblem. Av detta arbete framgår bl. a. följande.

Avfolkningen av Dalsland har fortgått sedan 1920-talet, först i relativt jämn takt men sedan början av 1960-talet till följd av sysselsättningsvä-

righeter i accelererande tempo. Under åren 1930—1965 utvecklades folkmängden i landskapet sålunda:

	1930	1940	1950	1960	1965
Folkmängd.....	67 900	65 400	63 100	58 800	56 600
Index.....	100	96	93	87	83

Av de fyra kommunblocken i landskapet — Åmål, Bengtsfors, Färgelanda och Mellerud — har under de första åren av 1960-talet Bengtsfors drabbats hårdast av utflyttningen. Det minst ogynnsamma flyttningsresultatet uppvisar Åmåls kommunblock. Även för dess del är emellertid den långsiktiga flyttningsutvecklingen negativ. Utflyttningen är påtagligt koncentrerad till åldersgrupperna i intervallet 20—34 år. Trots den stora totala nettoutflyttningen uppkommer i de högre åldrarna ett inflyttningsöverskott. Lokaliseringens möjligheter att komma till rätta med utflyttningen av ungdom bedöms som mycket begränsade.

På grund av att näringslivet är föga differentierat uppstår sysselsättnings-svårigheter lättast för den kvinnliga arbetskraften, något som föranleder kvinnorna till större nettoutflyttning. Den sålunda uppkomna disproportionen i könsfördelningen stimulerar i sin tur de ogifta männen till utflyttning. Den industri som baseras på skogen såsom råvara har sedan länge visat sig obenägen att anställa kvinnlig arbetskraft. Detsamma är förhållandet med metallindustrin, som särskilt gynnas av lokaliseringstödet. Utflyttningsbildningen kommer därför knappast att förbättras nämnvärt om inte sådana högproduktiva företag prioriteras som särskilt anställer kvinnor.

En framräkning av Dalslands befolkning till år 1980 ger med oförändrat flyttningsmönster en mycket ogynnsam befolkningsstruktur. Samtliga kommunblock får en från kommunalekonomisk synpunkt orimligt hög åldersandel.

Det påpekas att sambandet mellan industrialiseringsgrad och flyttningsfrekvenser är mindre uppenbart. En expansion realkapitalmässigt bland industriföretagen får nämligen numera totalt sett ringa sysselsättningseffekt på längre sikt. Industriexpansionen har dessutom hittills skett inom de på manlig arbetskraft inriktade industrigrenarna. De sektorer som är dominerande inom den dalsländska industrin är metall-, trä-, massa- och pappers- samt textilindustrin. De mest expansiva industrisektorerna — kemisk, kemisk-teknisk och elektroteknisk industri — är orepresenterade eller starkt underrepresenterade i landskapet. Skogsindustrin, som bildar kärnan i Dalslands industri, kan enligt utredningen antas ha en lägre produktivitet än motsvarande anläggningar i landet i övrigt. Kombinationen av låg allmän yrkesverksamhetsgrad, stor andel sysselsatta i jordbruk och skogsbruk samt svag produktivitetensutveckling inom delar av landskapets näringsliv påverkar oförmånligt befolkningens inkomstförhållanden, indirekt också inom servicesektorn.

För att befolkningsunderlaget i Dalsland och sydvästra Värmland skall kunna räddas bedöms en betydande insats ej endast av lokaliseringsåtgärder bli erforderlig. Denna måste koncentreras på det enda område som har en ordentlig tätortsbildning kombinerad med ett mera betydande befolkningsunderlag inom pendlingsavstånd, nämligen området kring Åmål och Säffle. En ökning av den offentliga sektorns servicekapacitet anses krävas för att den privata servicesektorn (inklusive handeln) skall våga tro på en långsiktig befolkningstillväxt som möjliggör förräntning av nyinvesteringar. Staten säges sålunda vara tvungen att i sin egen lokaliseringspolitik och genom stöd åt kommunala investeringsåtgärder demonstrera sin avsikt att satsa på en starkare expansion i området.

Utöver vad som anförts i det här refererade arbetet kan nämnas att sedan början av år 1963 ca 40 industriföretag i Dalsland antingen helt nedlagt driften eller genom avskedanden minskat arbetsstyrkan. Härav har ca 1 800 personer berörts. Huvuddelen har fallit på nedläggningen av tre större företag, nämligen Bengtsfors Sulfid AB, Långedsverken och Fengersfors Bruks AB. Statliga bidrag och lån respektive tillstånd att ta investeringsfondsmedel i anspråk har sedan 1963 till och med första halvåret 1967 beviljats för 21 arbetsställen, som givit eller beräknas ge arbetstillfällen för ca 700 personer.

Utskottet

I sitt utlåtande nr 30 behandlade utskottet tidigare i år ett antal motioner angående riktlinjerna för den statliga lokaliseringpolitiken m. m. De nu förevarande motionerna I: 607 och II: 757 togs inte upp i det sammanhanget, trots att i dem påyrkats en hemställan till Kungl. Maj:t om att riksdagen nästa år skulle få ta ställning till nya riktlinjer för lokaliseringpolitiken. Anledningen härtill var att dessa motioner är koncentrerade på en speciell aspekt, nämligen vilken roll skapandet av nya statliga företag bör spela inom lokaliseringpolitikens ram. Detta spørsmål har utskottet funnit lämpligt att behandla i det särskilda utlåtande som nu föreligger. Här tas också upp motionerna I: 302 och II: 393, vari begärs ökad verksamhet vid de statliga företagen i Norrbotten.

I sitt nyssnämnda utlåtande nr 30 redogjorde utskottet för den statliga lokaliseringpolitikens inriktning och utformning. Utskottet finner det inte vara erforderligt att här ånyo beröra lokaliseringpolitiken i hela dess vidd utan inskränker sig till en erinran om att statsmakterna tydligt ådagalagt sin avsikt att utnyttja lokaliseringpolitiska åtgärder som ett viktigt instrument för att komma till rätta med problem som framkallas av befolkningsomflyttningen och av strukturomvandlingen inom näringslivet.

Vad gäller de i motionerna I: 302 och II: 393 framförda förslagen vill utskottet påminna om att motsvarande spørsmål tidigare behandlats inom

riksdagen åren 1964, 1965 och 1966 (BaU:s utl. 1964: 48, 1965: 19, 1966: 27). Båda de förstnämnda åren förelåg uttalanden av chefen för inrikesdepartementet, vari framhölls att frågan om lokaliseringspolitiska insatser i form av anläggande av statliga industrier skulle bli föremål för fortsatta överväganden. Mot bakgrund av tillgängliga uppgifter om arbetsmarknadsläget i Norrbotten konstaterade utskottet förra året att de i och för sig värdefulla rationaliseringsåtgärder som genomfördes inom olika grenar av statlig affärsdrivande verksamhet otvivelaktigt från sysselsättnings synpunkt hade följder som ytterligare underströk att det var angeläget att ingående överväga omfattningen av statens verksamhet inom norra stödområdet. Den ytterligare information som nu föreligger ger utskottet anledning att upprepa detta uttalande. Som utskottet vidare framhöll förra året utgör en fortsatt utbyggnad av befintliga statliga företag och tillskapandet av nya sådana företag alternativa och kompletterande åtgärder för att komma till rätta med de sysselsättningsproblem som gör sig gällande på olika håll inom norra stödområdet. Att de ansvariga instanserna ägnar uppmärksamhet åt hithörande frågor bestyrkes bl. a. av den redogörelse som lämnats i det ovan redovisade interpellationssvaret rörande arbetskraftsutvecklingen i Norrbotten. Bl. a. prövas sålunda nya former av vidareförädling av de basprodukter som framställs vid de statliga företagen där. Härigenom tillgodoses direkt det önskemål som i motionerna I: 302 och II: 393 uttrycks i första hand.

Utskottet noterar att det i interpellationssvaret också framhölls att de statliga företagen i Norrbotten har att kämpa med betydande svårigheter till följd av rådande kostnadsläge och utvecklingen på världsmarknaden. Ett fortsatt rationaliseringsarbete får alltså för dessa företags del bedömas som angeläget, trots att det kan vara ägnat att reducera antalet arbetstillfällen. Även andra motåtgärder, särskilt av arbetsmarknadspolitisk natur, måste därför sättas in mot de sysselsättningsrubbingar som uppstår.

Med vad som här sagts torde även motionerna I: 607 och II: 757 ha besvarats, såvitt de avser Norrbotten. I dessa motioner berörs vidare förhållandena i Ådalen och i Dalsland.

Sysselsättningsläget i Ådalen behandlades i utskottets ovan åberopade utlåtande nr 30. Där konstaterades att de problem som påtalats var väl kända och hade tilldragit sig allmän uppmärksamhet. Utskottet framhöll därefter, att det enligt den arbetsfördelning som fastställts för handläggningen av utrednings- och planeringsverksamheten på lokaliseringspolitikens fält finge anses i första hand tillkomma länets egna organ att klarlägga den rådande situationen och söka finna vägar för att komma till rätta därmed. Utskottet tillade, att länsstyrelsen i länet visat sig vara i hög grad inriktad på en insats av detta slag och att även vederbörande centrala instanser noga följde utvecklingen i Ådalen. I början av innevarande höst har utskottet företagit en studieresa i Västernorrlands län

och därvid bl. a. kunnat konstatera att länsmyndigheterna i samråd med kommuner och företag energiskt gripit sig an med att söka få till stånd en mera positiv arbetsmarknadsutveckling i Ådalen. Vad utskottet i fråga om Norrbotten sagt om statliga företags roll i sådant sammanhang torde i tillämpliga delar få gälla även för Ådalen.

Såsom framgår av det referat av en inom länsstyrelsen i Älvsborgs län utförd utredning som utskottet ovan lämnat kännetecknas även Dalsland av en arbetsmarknadsutveckling och en därmed sammanhängande befolkningsutveckling som ställer stora krav på åtgärder i syfte att förstärka landskapets näringsliv. Utskottet räknar med att även i detta fall länsmyndigheter och berörda centrala instanser tillsammans utformar och söker förverkliga ett program för sådana åtgärder. Icke heller för Dalslands del torde något särskilt uttalande av riksdagen rörande statliga industri-företag vara motiverat.

Det primära av de yrkanden som framförs i de nu berörda motionerna gäller, som förut sagts, utformandet av nya riktlinjer för lokaliseringspolitiken med upprättande av statliga företag som ett framträdande inslag. Utskottet vill med anledning härav betona, att den lokaliseringspolitiska verksamhet som nu bedrivs avser en försöksperiod, omfattande budgetåren 1965/66—1969/70. Det står således redan klart, att en omprövning av de nuvarande riktlinjerna skall ske inom en ganska nära framtid. Att olika uppslag till vidareutveckling och alternativ utformning av den lokaliseringspolitiska verksamheten därvid kommer under övervägande är uppenbart. Motionärernas förslag går ut på att de nuvarande riktlinjerna skall omprövas omgående, vid en tidpunkt då endast ungefär hälften av den tillämnade försöksperioden gått till ända. Utskottet finner inte ett sådant förfaringsätt lämpligt och avstyrker därför motionerna även i denna del.

Åberopande vad här anförts hemställer utskottet,

- 1) att motionerna I: 302 och II: 393 icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd,
- 2) att motionerna I: 607 och II: 757 icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 21 november 1967

På bankoutskottets vägnar:

C. G. REGNÉLL

Närvarande:

från första kammaren: herrar Ståhle (s), Åke Larsson (s), Palm (s), Åkerlund (h), Lundin (s), Lundberg (h), Stefanson (fp) och Mattsson (cp);

från andra kammaren: herrar Regnéll (h), Franzén i Motala (s), Bengtsson i Landskrona (s)*, Rask (s), Fridolfsson i Rödeby (s), Hyltander (fp), Börjesson i Falköping (cp)* och Ullsten (fp)*.

* Ej närvarande vid justeringen.

Reservation

av herrar Åkerlund (h) och Lundberg (h).